

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

AHLAKİ KİMLİĞİN TEMEL PSİKOLOJİK İHTİYAÇLAR AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ*

EVALUATION OF MORAL IDENTITY IN TERMS OF BASIC PSYCHOLOGICAL NEEDS

Arş. Gör. Dr. Tuğrul YILMAZER¹

Prof. Dr. İlker Hüseyin ÇARIKÇI²

ÖZ

Ahlaki kimlik rasyonel bir fayda amaçlanmadan ya da üzerine fazla düşünülmeden gerçekleştirilen ahlaki davranışları açıklamak üzere geliştirilmiş, yapılan birçok çalışmayla ahlaki eylemler ve iyi oluş gibi değişkenlere olan etkileri sergilenmiş ancak nasıl oluştuğuna ve iyi oluşu neden etkilediğine ilişkin net bir yaklaşım geliştirilememiş bir kavramdır. Bu çalışmada esasen bir motivasyon kuramı olan öz belirleme teorisinin değer ve davranışların içselleştirilmesi, iyi oluş halinin sağlanması gibi konuları açıklamak üzere kullandığı temel psikolojik ihtiyaç tatmini kavramından yararlanılarak ahlaki kimliğin bu kapalı kalan yanları aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Türkiye'nin çeşitli devlet üniversitelerinde görevli 589 akademisyenden elde edilen bulgular ahlaki kimliğin temel psikolojik ihtiyaçları oluşturan ilişkililik, yeterlilik ve özerklik ihtiyaçlarını tatmin edecek şekilde olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Bu sonuç öz belirleme teorisi açısından değerlendirildiğinde ahlaki kimliğin benlikle uyumlu bir şekilde gelişen ve temel psikolojik ihtiyaçları tatmin edici özellikler içerdiği için iyi oluşu olumlu yönde etkileyen kimlik özellikleri sergilediğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ahlaki Kimlik, Temel Psikolojik İhtiyaçlar, Kimlik Oluşumu, İyi Oluş.

JEL Sınıflandırma Kodları: I31, D64, D91.

ABSTRACT

Moral identity is a concept that has been developed to explain moral behaviors performed without aiming for a rational benefit or without much thought, and its effects on variables such as moral actions and well-being have been demonstrated in many studies, but a clear approach to how it is formed and why it affects well-being has not been developed. In the study, the concept of basic psychological need satisfaction, which is used by self-determination theory, which is essentially a theory of motivation, to explain issues such as internalization of values and behaviors, and well-being, is used to illuminate these closed aspects of moral identity. For this purpose, the findings obtained from 589 academicians working in various state universities in Türkiye show that moral identity positively affects the basic psychological needs of relatedness, competence and autonomy in a way to satisfy these needs. When this result is evaluated in terms of self-determination theory, it shows that moral identity exhibits identity characteristics that develop in harmony with the self and positively affect well-being because it contains features that satisfy basic psychological needs.

Keywords: Moral Identity, Basic Psychological Needs, Identity Development, Well-Being.

JEL Classification Codes: I31, D64, D91.

* Bu çalışma İlker Hüseyin ÇARIKÇI danışmanlığında Tuğrul YILMAZER tarafından hazırlanan ve 25.10.2024 tarihinde savunulan "Ahlaki Kimliğin İş Tatmini Üzerindeki Etkisinde Temel Psikolojik İhtiyaç Tatmininin Aracılık Rolü" başlıklı doktora tezinden yararlanarak hazırlanmıştır. Çalışma için Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan 141/15 sayılı ve 31.10.2023 tarihli etik kurul onayı alınmıştır.

¹  Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, tugrulyilmazer@sdu.edu.tr

²  Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ilkerarikci@sdu.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

Moral identity is a concept that has been developed to explain moral behaviors performed without aiming for a rational benefit or without much thought, and its effects on moral actions and well-being have been demonstrated in many studies, but a clear approach to how it is formed or why it affects well-being has not been developed. When the literature on the efforts to clarify the formation of moral identity is examined, it is noticeable that one of the concepts in self-determination theory, basic psychological need satisfaction, may have a role in this process, but no empirical evidence is presented. In the study, the extent to which moral identity satisfies basic psychological needs such as autonomy, relatedness and competence is examined. The aim here is both to provide evidence for the role of basic psychological needs in the development of moral identity and to have an idea about the effect of moral identity on well-being since these needs are natural determinants of well-being according to self-determination theory. Moreover, the impact of moral identity on basic psychological needs will provide preliminary evidence on the relationship of moral identity with many variables related to well-being.

Design/methodology/approach:

The study proposed a research model to provide a holistic view of the relationship between moral identity and satisfaction of the basic psychological needs: autonomy, relatedness and competence. Academics at various levels working in state universities in Türkiye are selected as the sample. A total of 589 questionnaire forms are obtained from the field and evaluated in the research, which is based on convenience sampling and data are collected using online survey forms. Statistical processing of the data obtained in the study is carried out with SPSS 27.0 and AMOS 24.0 statistical programs. The measurement model consisting of moral identity and basic psychological need satisfaction variables is tested with confirmatory factor analysis, reliability, convergent and divergent validity analyses, path analysis and structural equation modeling, respectively, to test the hypotheses put forward depending on the purpose of the study.

Findings:

As a result of the analyses conducted in the study, it is determined that moral identity positively and significantly affect relatedness satisfaction ($\beta = 0.384, p < 0.001$), competence satisfaction ($\beta = 0.327, p < 0.001$) and autonomy satisfaction ($\beta = 0.454, p < 0.001$). These results suggest that moral identity affects all basic psychological needs.

Conclusion and Discussion:

The results of the study show that moral identity provides relatedness satisfaction, competence satisfaction and autonomy satisfaction. Based on these findings, it is possible to say that moral identity is an identity that satisfies all basic psychological needs and thus provides a state of well-being and is compatible with the self. The fact that moral identity satisfies all basic psychological needs shows that it is an identity formed as a result of the internalization of behaviors that satisfy basic psychological needs. Because in the self-determination theory, it is suggested that behaviors that allow the satisfaction of basic psychological needs will become an identity more easily, and identities formed in this way will be identities compatible with the self that provide basic psychological need satisfaction and thus well-being. However, it is important to note that the most definitive evidence regarding the formation of structures such as identity, whose development spans a long period of time, can be obtained through longitudinal studies. The function of this cross-sectional study is to pave the way for future longitudinal studies by providing a plausible explanation for the formation of moral identity. The findings of the study also make it possible to explain the positive effect of moral identity on well-being, which has been the subject of many studies. In self-determination theory, the effect of behaviors or identities on well-being is explained through basic psychological needs, as in almost all the concepts discussed. According to the theory, the satisfaction of each basic psychological need has a positive effect on well-being. However, in order to achieve a complete state of well-being, all three needs must be satisfied together. The reason for this is that the inhibition of one of the needs undermines the pleasure to be obtained from the activity. For example, a person is expected to perform a behavior that makes him/her feel adequate more enthusiastically than a behavior that does not make him/her feel adequate. However, no matter how adequate the behavior is, if it is performed due to someone else's pressure, it will not be possible to achieve complete happiness from that behavior. The findings of the study show that moral identity satisfies all three of the basic psychological needs in a way to ensure complete well-being. In this case, it can be said that the effect of moral identity on well-being stems from the fact that it is an identity that is compatible with the self that allows the satisfaction of all basic psychological needs.

1. GİRİŞ

İlk çağ filozoflarından bu yana ahlaki davranışlara ilişkin çalışmalarda en çok cevap aranan soru, bireyin ne zaman ve ne sebeple insanlık yararına davranışlarda bulunduğudur (Aquino ve Reed, 2002, s. 1423). Bir ahlak filozofu olan Sokrates “iyiyi bilmek iyiyi yapmaktır” diyerek ahlaki yargıya sahip olmanın ahlaki bir eylemde bulunmak için yeterli olacağını belirtmiştir. Ancak insanın ahlaki olarak doğru olduğunu bildiği halde yapmaktan kaçındığı şeylerin olması ahlaki yargının ahlaki eyleme dönüşmesinde başka değişkenlerin de rolü olduğuna işaret etmektedir. Ahlaki gelişim ve kimlik oluşumunun kesiştiği noktada yer alan bir yapı olduğu belirtilen (Hardy ve Carlo, 2011a, s. 495) ve bireyin kendini tanımlarken ahlaklı olmaya verdiği önemin derecesi olarak tanımlanan (Hardy ve Carlo, 2011b, s. 212) ahlaki kimlik psikoloji literatürüne ahlaki eylem-ahlaki yargı ilişkisini anlamaya yardımcı olacak potansiyel bir çözüm olarak girmiştir.

Ahlaki davranışlar elbette davranıştan elde edilecek rasyonel bir fayda için gerçekleştirilebilir. Örneğin toplumsal dayanışmanın öneminin farkında olan bir kimse ihtiyacı olanlara yardım ederek yardımlaşmanın yaygınlaşmasına katkıda bulunabilir ya da ileride kendisinin de ihtiyacı olduğunda yardım almasını garantilemek isteyebilir. Ancak ahlaki davranışların önemli bir kısmı üzerine fazla düşünülmeden ya da karşı taraftan bir fayda beklenmeden gerçekleştirilen eylemlerdir. Bu tür ahlaki eylemleri, ahlaki değerlerin benimsenerek bir kimlik haline gelmesiyle açıklayan ahlaki kimlik teorisyenleri, ahlak kimlik haline geldiğinde yardım etme davranışının sadece davranışın rasyonel faydası için değil benliğin onaylanması anlamı taşıdığı için de gerçekleştirildiğini belirtirler.

Ahlaki kimliğin ahlaki davranışın neden gerçekleştirildiğine dair bu alternatif açıklaması alanda ilgi görmüş, ahlaki kimlik ile ahlaki davranış ilişkisi birçok çalışmada incelenmiş, ahlaki kimlik sahibi kimselerin toplum yararına faaliyette bulundukları, anti-sosyal davranışlardan kaçındıkları (Krettenauer ve Hertz, 2015, s. 138) hatta iyi oluş hali hissettikleri tespit edilmiştir (Boudlaie vd., 2022). Bununla birlikte ahlaki kimliğin işlevine dair yapılan çalışmalarla kıyaslandığında ahlaki kimliğin oluşumuna açıklama getirecek çalışmaların azlığı eleştiri konusu olmuş, belki de bu nedenle ahlaki kimliğin hem bireyci hem de kolektivist kültürlerde iyi oluşu sağladığı tespit edilmesine rağmen bunun nedenine ilişkin net bir açıklama getirilememiştir.

Öz belirleme teorisi gerek iyi oluşun sağlanmasına gerekse kimliklerin oluşum sürecine getirdiği açıklamalarla ahlaki kimliğin bu karanlıkta kalan yanlarını aydınlatabileceği düşünülen teorilerden biridir (Krettenauer, 2020). Esasında bir motivasyon teorisi olan öz belirleme ele aldığı içsel ve dışsal motivasyon, davranış ve değerlerin içselleştirilmesi, iyi oluşun sağlanması gibi konuları açıklarken temel psikolojik ihtiyaç tatmini kavramını kullanır (Ryan ve Deci, 2019). Kurama göre her insanda tatmin edilmesi gereken özerklik, ilişkililik ve yeterlilik olmak üzere üç tane temel psikolojik ihtiyaç bulunmaktadır. Bu ihtiyaçların tatmin edilme durumu iyi oluşun sağlanmasından davranış ve değerlerin içselleştirilerek kimlik haline gelmesine kadar birçok değişkenin belirleyicisidir.

Bu çalışmada ahlaki kimliğin temel psikolojik ihtiyaçları oluşturan özerklik tatmini, ilişkililik tatmini ve yeterlilik tatmini ile ilişkilerinin incelenmesi hedeflenmektedir. Çalışmanın kavramsal çerçeve kısmında ahlaki kimlik ve öz belirleme kuramı ve temel psikolojik ihtiyaçlar ile öz belirleme kuramının kimlik oluşumuna yaklaşımına ilişkin genel bilgiler verilmekte, sonrasında Türkiye’deki çeşitli devlet üniversitelerinde görevli akademisyenlerden elde edilen veriler üzerinden ahlaki kimliğin üç temel psikolojik ihtiyaçla ilişkisi incelenmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Ahlaki Kimlik

Literatürde kısaca bireyin kendini tanımlarken ahlaklı olmaya verdiği önemin derecesi olarak açıklanan ahlaki kimlik (Hardy ve Carlo, 2011b, s. 212) bireyin dürüstlük, cömertlik, adalet, merhamet gibi ahlaki değerleri benliğinin merkezine konumlandırması durumudur. Ahlaki değerleri benliğinin merkezine yerleştirmiş, güçlü bir ahlaki kimliğe sahip bireyin ise ahlaki eylemlere daha fazla katılması beklenir (Hertz ve Krettenauer, 2016, s. 129).

Ahlaki kimlik yapısına ilişkin ilk kavramsallaştırmalar ahlaki kimliğin bir kişilik özelliği olarak ele alınması yönünde olmuştur. Karakter yaklaşımı olarak literatüre geçen bu görüşün ortaya çıkışı Blasi (1983)’nin sonradan ahlaki kimlik çalışmalarının çoğuna dayanak noktası teşkil eden ahlaki yargı ile ahlaki eylem arasındaki bağlantıları araştırdığı çalışmalarına dayanmaktadır. Blasi (1983) ahlaki yargı ile ahlaki eylem arasındaki ilişkiyi ahlaki kimlik perspektifinden açıklarken sorumluluk duygusu, benlik ve öz tutarlılık olmak üzere üç bileşenden oluşan bir model kullanmaktadır (Shao vd., 2008, s. 514). Bu modele göre bazı durumlarda bireyi ahlaki bir

eylemde bulunmaya sevk eden tek başına ahlaki yargılar değil bu yargılarla birlikte hissedilen sorumluluk duygusudur. Bu sorumluluk duygusunun ortaya çıkışı ise bireyin ahlaki değerleri benliğinin merkezinde konumlandırmasıyla yani ahlaki kimlik sahibi olmasıyla ilişkilendirilir. Her insanda bulunan benliğiyle tutarlı şekilde yaşama isteği, ahlaki değerler benliğin bir parçası olarak görüldüğünde ahlaki eylemler için bir motivasyon unsuru haline gelecektir (Hardy ve Carlo, 2011a, s. 496).

Blasi'nin ahlaki kimliği, ahlaki değerlerin benliğin merkezinde olması durumu olarak tanımlaması ve ahlaki değerler benliğin merkezindeyse benlikle tutarlı yaşama eğiliminin ahlaki eylemleri zorunlu kıldığı yönündeki çıkarımı diğer teorisyenler tarafından da benimsenmiştir (Shao vd., 2008, s. 515). Blasi'nin açtığı yoldan ilerleyen Colby ve Damon (2010) yüksek ahlaklı bireyleri diğerlerinden ayıran özelliklerinin ahlak anlayışları ile kişisel hedeflerinin birbirleriyle büyük oranda uyumluluk göstermesi olduğunu belirtmişler, buradan hareketle ahlaki kimliğin ahlak ve benlik sistemlerinin birliği olduğunu ifade etmişlerdir. Frimer ve Walker (2009) bu görüşten yola çıkarak oluşturdukları modelde ahlaki kimlik sahibi bireylerde kişisel çıkarlarla başkalarının faydasına yönelik ahlaki davranışların doğaları gereği birbirleriyle rekabet etmeleri gerekirken birbirlerinin etkisini artıran unsurlar haline geldiğini tespit etmiş, kişisel ve ahlaki hedeflerin bu şekildeki entegrasyonunun güçlü bir ahlaki motivasyon kaynağı işlevi görebileceği çıkarımında bulunmuşlardır (Frimer ve Walker, 2009, s. 1669).

Karakter yaklaşımı teorisyenlerinin ahlaki yargı ile ahlaki eylem ilişkisini ele alış şekillerine bakıldığında, ahlaki kimliği, ahlaki değerlerin kişinin kimliğinde açık bir şekilde merkezi olması olarak değerlendirdikleri, ahlaki kimliğe kişilik özelliği benzeri bir nitelik rolü biçtikleri söylenebilir (Hardy vd., 2020, s. 130). Ahlaki kimliğin kişilik özelliği olarak ele alınması zamansal ya da durumsal değişimlerden etkilenmeyecek derecede istikrarlı olduğu varsayımını doğurmaktadır. Bu açıdan ele alındığında karakter yaklaşımı ahlak timsali olarak nitelendirilebilecek kişilerin davranışlarını açıklama konusunda başarılı bulunmaktadır (Hart ve Fegley, 1995; Matsuba ve Walker, 2004; Monroe, 2002).

Buna karşın karakter yaklaşımının ahlaki eylemlerin nedenlerini açıklama konusunda yeterince kapsayıcı olmadığı yönünde eleştiriler de bulunmaktadır. Markus ve Kunda (1986)'ya göre bu yaklaşım, kişisel kimliklerin dinamik ve çok yönlü doğasını göz ardı etmesi nedeniyle farklı şartlar altında farklı kararlar verebilen insanoğlunun davranışsal tutarsızlıklarını açıklama konusunda yetersiz kalmaktadır (Markus ve Kunda, 1986, s. 865). Narvaez (2008) ise karakter yaklaşımının ahlaki kimliği ahlaki yargılara eşlik eden bir sorumluluk duygusu olarak ele almasının gündelik hayatta sıklıkla karşılaşılan, bilinçli bir ahlaki yargının söz konusu olmadığı, sezgisel ve alışkanlık sonucu gerçekleştirilen ahlaki eylemleri ahlaki kimlik tanımı dışında bıraktığını belirtmiştir (Narvaez, 2008 s. 105).

Bazı ahlaki kimlik teorisyenleri karakter yaklaşımına yöneltilen eleştirilerden yola çıkarak ahlaki kimliği özellikten ziyade durumsal bir dinamik olarak değerlendirmiş, sosyal-bilişsel kuramı (Bandura, 2001) temel alarak gerçekleştirdikleri çalışmalarında benlik şemalarının ahlaki kimliği açıklamada rol oynayabileceğini öne sürmüşlerdir (Aquino vd., 2009, s. 124). Bu yaklaşımın öncüleri olan Aquino ve Reed (2002)'e göre kimlikler bireyin çevresinden edindiği bilgilerle şekillenir (Aquino ve Kay, 2018 s. 134). Buradan hareketle ahlaki kimlik deneyimler gibi çevresel etkiler sonucu bireyin hafızasında yer edinmiş ahlaki değerler, hedefler, özellikler ve davranışsal senaryolardan oluşan karmaşık bir bilgi yapısı olarak değerlendirilir (Lapsley ve Narvaez, 2004, s. 194). Kişiden kişiye değişiklik gösteren yaşam deneyimlerinden elde edildiği belirtilen bilgi yapılarının doğal olarak birbirinden farklı olduğu, bu nedenle ahlaki değerlere verilen önemin de bireyler arasında değişkenlik göstereceği belirtilmiştir (Narvaez vd., 2006, s. 980).

Sosyal bilişsel yaklaşım, karakter yaklaşımının öne sürdüğü öz tutarlılığı sürdürme arzusunun ahlaki eyleme yol açabileceği fikrini kabul etmekle birlikte gündelik hayatta öz tutarlılık kaygısı olmadan ve üzerinde fazla düşünülmeden gerçekleştirilen ahlaki eylemler olduğunun da altını çizerek (Mulder ve Aquino, 2013, s. 227). Bu tür eylemlerin doğasını açıklarken ikili sistem yaklaşımını kullanır (Aquino ve Kay, 2018, s. 134). İkili sistem yaklaşımı kısaca insanın kararlarının iki farklı karar alma sistemine dayandığını savunmaktadır. Sistem 1 bilinçsiz, hızlı, otomatik ve yüksek kapasiteli süreçleri içerirken Sistem 2 bilinçli, yavaş ve düşünmeye dayalı süreçlerden oluşur (Evans, 2008, s. 257). Sosyal bilişsel ahlaki kimlik yaklaşımında gündelik hayatta gerçekleştirilen ahlaki eylemlerin çoğunun Sistem 1 ile ilişkili olduğu iddia edilmektedir (Aquino ve Kay, 2018, s. 134).

Aynı zamanda sosyal bilişsel ahlaki kimlik yaklaşımı ahlaki kimliği bir kişilik özelliği şeklinde değil daha çok bir eğilim olarak ele alır. Aquino ve Reed (2002)'in ahlaki kimliği incelerken temel aldıkları sosyal bilişsel kuramda karar alma süreci bireyin zihninde bulunan, kendisini, ilişkilerini ve deneyimlerini temsil eden bilgi yapıları olarak

tanımlanan (Howard, 1994, s. 211) benlik şemaları üzerinden açıklanmaktadır. Kuramın temel ilkelerinden biri durumsal ipuçlarının (örneğin ulusal bayrağın görülmesi) benlik şemalarını (örneğin ulusal kimlik) harekete geçirerek ya da devre dışı bırakarak sosyal bilgi işlemeyi anlık olarak etkileme gücüne sahip olmasıdır. Ahlaki kimlik sosyal bilişsel açıdan ele alındığında benlik şemalarından ahlakla ilintili olanların kolay erişilebilir, yani durumsal ipuçları tarafından kolaylıkla harekete geçirilebilir olması bireyin ahlaki kimliğinin göstergesi olarak kabul edilmiştir (Lapsley ve Lasky, 2001, s. 347). Çünkü sosyal bilişsel kuramda kolay erişilebilir şemaların davranış üzerinde zor erişilebilir olanlardan daha güçlü bir etkiye sahip olduğu varsayılır (Higgins, 1996, s. 1066). Bununla birlikte ahlaki benlik şemasının kolay erişilebilir olması şartlar ne olursa olsun ahlaki eyleme geçileceği anlamına gelmez. Genel olarak ahlaki değerlere önem veren bir kimse durumsal faktörlerden etkilenerek ahlaki kimlik duygusunu anlık olarak kaybedebilir (Aquino ve Freeman, 2009, s. 388). Aynı şekilde ahlaki benlik şeması kolay erişilebilir olmayan bir kimse durumsal ipuçlarının etkisiyle geçici olarak güçlü bir ahlaki kimlik sahibi olabilir (Bargh vd., 1986, s. 876). Bu nedenle ahlaki kimliğin sosyal-bilişsel açıdan istikrarlı bir kişilik özelliği değil durumsal değişkenlere bağlı bir eğilim olduğu söylenebilir.

2.2. Öz Belirleme Kuramı

Öz belirleme kuramı 1970'li yıllarda dışsal ödüllerin içsel motivasyon üzerindeki etkilerini incelemeye yönelik gerçekleştirilen bir dizi araştırmadan sonra 1980'li yıllarda Edward L. Deci ve Richard M. Ryan tarafından geliştirilmeye başlanmış bir makro teoridir (Adams vd., 2017, s. 47). Teori kapsamında yapılan çalışmalarda; dışsal olayların içsel motivasyona etkisi, dışsal motivasyonun içselleştirilmesi, içsel motivasyonun sağlanması ve sürdürülmesi için gerekli ihtiyaçlar, kişilerin motivasyon tarzlarındaki farklılıklar gibi konular araştırılmıştır (Ryan ve Deci, 2019, s. 11).

Öz belirleme teorisine göre insanlar büyüme ve optimal gelişim için çabalayan varlıklardır (Deci ve Vansteenkiste, 2003, s. 3). Bu bağlamda içsel motivasyon insan için doğuştan gelen bir eğilimdir (Ryan ve Deci, 2000, s. 70). İnsanın büyüme ve optimal gelişim hedefine ulaşabilmesi için içsel motivasyonun yüksek tutulması, bunun için de her insanda bulunduğu belirtilen psikolojik ihtiyaçların tatmin edilmesi gerekir (Deci ve Vansteenkiste, 2003, s. 4).

Özerklik, ilişkililik ve yeterlilik olduğu belirtilen (Sheldon ve Prentice, 2019, s. 10) üç temel psikolojik ihtiyaçtan özerklik ihtiyacının insanın davranışlarını sahiplenmeye ve irade duygusuyla hareket etmeye yönelik arzusu olduğu belirtilmektedir (Vansteenkiste vd., 2023, s. 85). Bu arzunun tatmini, bireyin kendi seçimlerini yapabilme imkanını bulmasıyla gerçekleştirilebildiği gibi dışarıdan gelen, kişinin değerleriyle uyumlu bir talebin anlamlı bulunup birey tarafından onaylanmasıyla da sağlanabilir (Soenens vd., 2007, s. 634). Eylemlerini tam olarak onaylayarak gerçekleştiren bireyler kendilerini eyleme yöneltten itici gücün içsel ya da dışsal olduğuna bakmaksızın özerk hissederler. Bu açıdan öz belirleme teorisindeki özerklik, örgüt psikolojisinde yaygın olarak kullanılan kişisel özgürlük, takdir yetkisi ve bağımsızlık gibi kavramlardan farklıdır (Vansteenkiste vd., 2005).

İlişkililik ihtiyacı, insanlarla yakın ve samimi ilişkiler kurma böylelikle bir aidiyet duygusu elde etme arzusu olarak tanımlanmaktadır (Baumeister ve Leary, 2017, s. 499). Bu ihtiyaç bireyin başkalarıyla bağ kurması ve onlar için önemli olduğunu hissetmesi yoluyla tatmin edilir. Kişinin ilişki tatminini elde edememesi ise hayal kırıklığı, sosyal yabancılaşma, dışlanma ve yalnızlık hissetme sonuçlarını doğurur (Vansteenkiste vd., 2020, s. 3). Bu nedenle kendilerini bir ekibin parçası olarak gören ve kişisel ya da işle ilgili sıkıntılarını çevrelerine ifade etmekte sorun yaşamayan çalışanların aidiyet ihtiyaçlarının karşılanma olasılığı, kendilerini yalnız hisseden ve iş yerinde sırdaşları olmayan çalışanlara göre daha yüksektir (Van den Broeck vd., 2008, s. 280).

Yeterlilik ihtiyacı sadece öz belirleme teorisinde değil genel olarak psikoloji literatüründe en çok araştırılan konulardan biridir. Motivasyonun söz konusu olduğu eylemlerde temel bir unsur olduğu belirtilen (Bandura, 1989; Deci, 1975; Harter, 2012) yeterlilik ihtiyacı, bireylerin çevrelerine hâkim olma, istedikleri sonuçları elde etme ve karşılaştıkları zorlukları yönetme konusunda kendilerini yetenekli hissetme arzusu olarak tanımlanmıştır (White, 1959). Öz belirleme teorisinde, insanların önemli gördükleri anlar ve durumlarda etkin bir şekilde faaliyet gösterebildiklerini hissetmeye ihtiyaç duyduğu belirtilir. Teoriye göre insanın boş zamanlarında mobil oyunlar oynamasından evrenin yasalarını keşfetmek için kendini bilimsel çalışmalara adanmasına kadar geniş bir yelpazedeki eylemlerinin altında yatan motivasyon unsuru yeterli hissetme arzudur (Ryan ve Deci, 2017, s. 11).

Öz belirlemeye göre temel psikolojik ihtiyaçlar evrenseldir (Jang vd., 2009, s. 644). Psikolojik iyi oluşu sağlamak için özerklik, yeterlik ve ilişkili olma ihtiyaçlarının tatmin edilme gereksinimi herkes için geçerlidir (Ryan ve Deci, 2017, s. 89). Bu nedenle ihtiyaçların tatmin edilip edilmemesine bağlı olumlu ya da olumsuz etkiler yaş ve kültür

gibi değişkenlerden bağımsız olarak bütün insanları ilgilendirmektedir (Ryan ve Deci, 2002, s. 26). Öz belirleme bu yaklaşımıyla, farklı kültürlerde farklı değer ve hedeflerin öne çıkması nedeniyle bireyin iyi oluş halini etkileyen faktörlerin toplumdan topluma değişkenlik göstereceğini savunan kültür temelli görüşlerden ayrılmaktadır (Markus vd., 1996). Görüşler arasındaki farklılığın altında, diğer yaklaşımların özerkliği öz belirlemenin aksine kişisel özgürlük ya da bağımsızlık olarak ele alması yatmaktadır (Vansteenkiste vd., 2005, s. 469). Kişisel özgürlük ya da bağımsızlık arzusu doğası gereği kişinin sosyal çevresiyle çatışma ihtimalini artırır (Chen vd., 2013, s. 1186). Bağımsız hissetmek isteyen bireyler, ebeveynlerinin seçimlerine isteyerek uymaz ya da kolektivist kültürlerin normlarına tam bir iradeyle bağlı kalmaz (Ryan vd., 2017, s. 207). Bu durumda bağımsızlık anlamındaki özerklik bir diğer psikolojik ihtiyaç olan ilişkili olmayla çatışma halindedir (Vansteenkiste vd., 2006, s. 273). Öz belirleme teorisinde ise özerklik sadece kendi kararlarını vermekle ilintili değildir. Ebeveynlerin seçimlerinin ya da kültürel normların birey tarafından anlamlı ve mevcut değerleriyle uyumlu bulunması bireyin bu karar ve normları özerkliği zarar görmeden kabullenmesi için yeterlidir (Hoang, 2015, s. 274).

2.3. Öz Belirleme Kuramında Kimlik Oluşumu

Öz belirleme doğrudan kimlik gelişimini incelemek amacıyla geliştirilmiş bir kuram olmasa da temel ilkelerinden bazıları bu gelişimsel süreçle doğrudan ilişkili görünmektedir. Öz belirleme kuramının kimlik gelişimini ele alışı insanların dış etkenlerin şekillendirdiği pasif alıcılardan ziyade kendi gelişimlerine aktif olarak katkıda bulunan varlıklar oldukları varsayımına dayanır. Kurama göre insanlar doğuştan gelen bir büyüme ve ilerleme eğilimi sayesinde farklılaşmış, organize ve entegre kimlik yapıları geliştirirler. Bu kimlik yapılarının gelişimi izole bir şekilde değil gelişimi engelleyebilecek veya destekleyebilecek çevresel faktörler eşliğinde gerçekleşir (Soenens vd., 2005, s. 428).

Öz belirleme kuramına göre doğuştan gelen büyümeye ve daha yüksek seviyelerde bütünleşmeye yönelik gelişimsel eğilim benlik diye isimlendirilir. Bu eğilimin enerjisini sağlayan unsur ise temel psikolojik ihtiyaçlardır (Soenens ve Vansteenkiste, 2011, s. 383). Kimlik ise insanların kendilerini tanımlamak için kullandıkları özellikler, değerler, arzular ve temsiller kümesi olarak ele alınmaktadır. Kimliğin temel psikolojik ihtiyaçların tatminine fırsat sağlaması benlikle uyumlu olduğu anlamına gelmektedir. Benlikle kimlik arasında uyumun sağlanması için kimliğin ya doğuştan gelen içsel motivasyon kaynaklı olması ya da dışsal değerlerin içselleştirilmesi ile edinilmesi gerekmektedir (Vansteenkiste vd., 2010, s. 113).

Bazı durumlarda kimlikler doğrudan doğal eğilimlerden, ilgiden ve meraktan doğar. Örneğin nesneleri inşa etmekten hoşlanan bir çocuk zanaatkar ya da koşmayı zıplamayı seven bir çocuk sporcu olabilir. Bu durum zanaatkarlık ve sporculuk kimliklerin oluşumunu başlatan faaliyetlerin içsel motivasyonlu davranışlar olduğu anlamına gelmektedir (Waterman, 1984, s. 338).

Çocukların ilk aktiviteleri içsel motivasyonlu bir faaliyet olan oyun etrafında toplanır (Deci ve Ryan, 1985, s. 95). Koşarak, atlayıp zıplayarak fiziksel kapasitelerini test etmek, tencere tavalara vurarak müzik yapmak gibi oyun davranışları başkalarının yönlendirmesinden ziyade aktivitenin kendisinden keyif almak için ve aktiviteye duyulan ilgiden dolayı yapılır. Bu oyun sayesinde birçok çocuk belirli bir faaliyete özellikle ilgi duyduklarını ve bu konuda özel yetenek ve yetkinliklere sahip olduklarını keşfeder (La Guardia, 2009, s. 93). Örneğin boyama yapmaya ilgi duyan bir çocuk bir süre sonra el sanatları konusunda yetenekli olduğunu keşfedebilir. Daha sonra oyununu geliştirerek yeni aletler kullanmayı öğrenir, daha karmaşık çizimler yapar. Böylelikle daha fazla ustalık ve yeterlik geliştirir. Çocuğun ileride ressamlık gibi bir kimliğe sahip olmasının başlangıcı sayılabilecek tüm bu davranışlar öz belirleme teorisinde içsel motivasyonun gerektirdiği özerklik ve yeterlik arayışıyla ilişkilendirilmiştir (Deci ve Ryan, 1985, s. 95).

İçsel motivasyonun erken deneyimleri, bir kişinin ileride kimliğinin bir parçası haline gelecek bir meslek, kariyer veya yaşam tarzı seçimi için itici güç sağlar (Krapp, 2002, s. 402). Ancak ileride kimliğe dönüşecek eğilimlerin, ilgilerin ve merakların hayatın doğal engelleri karşısında varlıklarını koruyabilmeleri ve gelişebilmeleri için çevresel olanak ve desteklere ihtiyaçları vardır (Ryan ve Deci, 2012, s. 228). Kişinin faaliyetlerini kendini yeterli hissettirecek derecede zorlayıcı bulması, etkinlikleriyle ilgili olumlu geri bildirimler alması ve faaliyetlerine başkaları tarafından aşırı derecede kontrol edici yaklaşılmaması şeklinde sıralayabileceğimiz olanak ve destekler gücünü içsel motivasyondan alan benlikle uyumlu bir kimliğin gelişimini kolaylaştırır (Deci, 1975, s. 24).

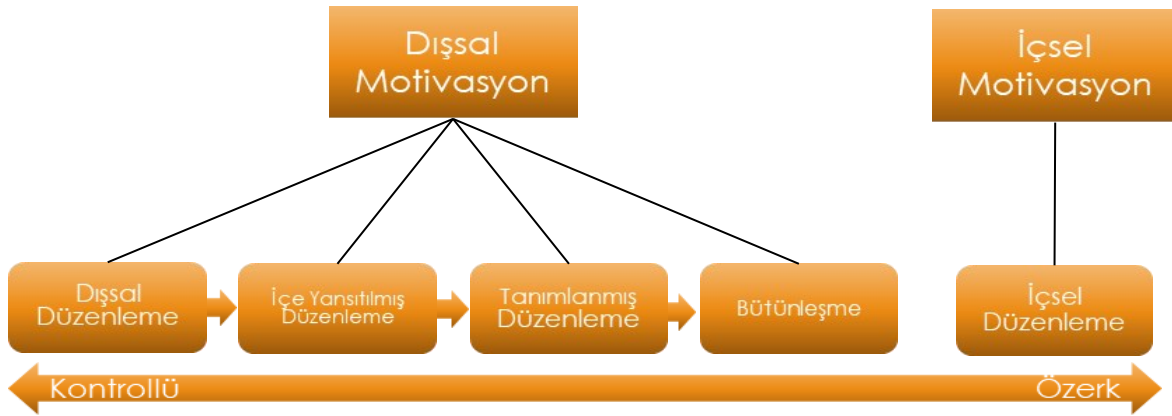
İçsel motivasyonlu deneyimler bazı kimliklerin itici gücü olabilse de yetişkinlerin sahip oldukları kimliklerin birçoğu çocukken yapmayı sevdikleri şeyin doğrudan büyümesi değildir (Ryan ve Deci, 2012, s. 228). Hatta hemen hemen her kimlik kendi içinde içsel olarak motive edilmemiş belirli roller, sorumluluklar ve görevler barındırır

(Ryan, 1995, s. 405). Bunun nedeni insanların sosyalleşme sürecinde içsel olarak çekici olmayan ancak araçsal değeri bulunan görev ve ödevlere de maruz kalmalarıdır (Ryan ve Deci, 2012, s. 228). Çocuklar içsel olmayan görev ve ödevler kendilerine modellenip öğretildikçe bunları farklı derecelerde benimserler. Öz belirleme teorisinde dışsal görev ve değerleri alma ve kişisel olarak onaylanan değerlere dönüştürme sürecine içselleştirme denilmektedir (Vallerand, 1997, s. 333).

Gündelik hayatta ortak bir kimliği paylaşan insanların kimliklerinin gereklerini yerine getirme konusunda farklı davranışlar sergilediklerini gözlemlemek mümkündür. Örneğin aynı dini görüşü paylaştığını söyleyen insanlardan bazıları yaşam tarzları ve davranışlarını dini kurallar çerçevesinde şekillendirmeye çalışırken bazılarında dini kimliğin etkisi çok yüzeyseldir (Ryan vd., 1993, s. 587). Öz belirleme kuramı aynı kimliği paylaşan insanların bazılarının şevkli ve adanmış bazılarının ise yabancılaşmış ve gönülsüz davranışlarının nedeninin içselleştirmenin kapsamı ve kalitesindeki farklılıklar olduğunu öne sürer (Ryan ve Deci, 2012, s. 228).

Öz belirleme teorisinin bir alt teorisi olan, içinde kimliği oluşturan unsurları da barındıran dışsal değer ve davranışların içselleştirilmesinin ele alındığı organizmik bütünleşme teorisinde kapsam ve kalite farklılığını vurgulayan dört düzenleme aşaması olduğu belirtilmiştir (Howard vd., 2021, s. 1301). Dışsal düzenleme, içe yansıtılmış düzenleme, tanımlanmış düzenleme ve bütünleşme bu aşamaların içselleştirilme düzeylerine göre konumları Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Düzenleme Aşamaları



Dışsal düzenleme adı verilen davranışın veya kimlik unsurunun hiç içselleştirilmediği (Ryan ve Deci, 2012, s. 229) aşamada kimlik oluşturulması için gerekli görülen keşif ve bağlanma davranışı bir ödüle ulaşma, ceza ve eleştiriden kaçınma gibi dışarıdan hissedilen bir baskı sonucunda sergilenir (Soenens ve Vansteenkiste, 2011, s. 386). Aslında bir faaliyetin gerçekleştirilmesini sağlama açısından güçlü bir motivasyon biçimi olmasına rağmen bu düzenleme ile gerçekleştirilen davranışların ödül veya ceza gibi dışsal bir baskıya muhtaç olması kimlik oluşturmak için gerekli olan devamlılığın sağlanmasını güçleştirmektedir (Deci ve Ryan, 2013). Dışsal düzenleme aşamasında sergilenen bağlanma davranışı benlikle uyumlu değildir ve yalnızca dışsal baskılar mevcut olduğu sürece sürdürülür. Bu nedenle dışsal düzenleme nedeniyle sergilenen davranışların “ben kimim” sorusunun cevabı olamayacağı yani bu motivasyon türünün bir kimlik haline gelmeyeceği söylenebilir (Soenens ve Vansteenkiste, 2011, s. 386).

Bir sonraki aşama olan içe yansıtılmış düzenleme insanların bir değeri aldığı ancak henüz kendi değeri olarak kabul etmediği içselleştirme safhasıdır (Di Domenico ve Fournier, 2017, s. 3). Bu aşamada kimliğe ilişkin unsurlar dışsal düzenlemeye nazaran bir miktar içselleştirilmiş kabul edilse de temel psikolojik ihtiyaçlarla ve dolayısıyla benlikle uyumlu değildir (Soenens ve Vansteenkiste, 2011, s. 386). Kimliğin istikrarsız bir yapıya sahip olmasına neden olan bu uyumsuzluk genellikle içselleştirilen değerlerin sosyal çevrenin baskısıyla kişisel bir düzenlemeye tâbi tutulmadan bütün olarak kabul edilmesinden kaynaklanır (La Guardia, 2009, s. 94). Kimliklerini içe yansıtma yoluyla benimseyen bireyler kimliğe ilişkin davranışlarını utanç, suçluluk ve hayal kırıklığı duygularından kaçınmak ya da öz-değer ve gurur duygularını artırmak gibi içsel dürtülerle gerçekleştirirler (La Guardia, 2009, s. 92). Utanç ve suçluluk duyguları gibi dürtülerle yüzleşme ihtimalinin kişide yarattığı stres kimliğin müdahale alanındaki davranışlardan kaçınmaya dolayısıyla çatışmalı ve belirsiz bir kimlik yapısının

oluşumuna yol açar (Soenens ve Vansteenkiste, 2011, s. 386). Bu çatışma ve belirsizlikten kaynaklanan korku ve endişe nedeniyle bu tür kimliklere sahip olan kimseler kimliklerine katı ve saplantılı bir şekilde bağlı olabilir, dışarıdan bir tehdit hissettiklerinde savunmacı davranabilirler (Hodgins ve Klee, 2002, s. 94).

Gerek dışsal düzenleme gerekse içe yansıtma davranışın şekillenmesinde dışsal unsurların baskın olduğu, öz belirleme diliyle kontrollü düzenleme aşamalarıdır (Guay, 2022, s. 76). Bu nedenle dışsal düzenlemede kimlik oluşumu mümkün görülmezken içe yansıtma belirsizliğin hüküm sürdüğü çatışmalı bir kimlik yapısının söz konusu olabileceği belirtilmiştir (Soenens ve Vansteenkiste, 2011, s. 392). Öz belirleme kuramına göre benlikle uyumlu dolayısıyla çatışmasız bir kimliğin oluşumu için bireyin davranış ya da değerle kişisel olarak özdeşleşmesi gerekmektedir. Özdeşleşmenin sağlanması ise bireyin davranış ve değeri içselleştirirken kontrol altında değil özerk hissetmesiyle mümkündür. Kurama göre içselleştirmenin özerk tarafında tanımlanmış düzenleme ve bütünleşme olmak üzere iki aşama bulunmaktadır (Guay, 2022, s. 76).

İçselleştirmenin üçüncü, özerk tarafının ise ilk aşaması olan tanımlanmış düzenleme; bir davranış ya da değer için öneminin bilinçli olarak onaylanarak kişiyle özdeşleşmesi anlamına gelmektedir (Howard vd., 2021, s. 1301). İnsanlar kimlikle ilgili bir değere kişisel bir önem atfettiklerinde bu değeri kendilerine ait olarak kabul etmiş yani tamamen içselleştirmiş olurlar. Özdeşleşilen değerle ilgili davranışta bulunmak kişinin kim olduğunun bir yansıması anlamı taşıyacağından insanlar bu değere ilişkin davranışları sürdürme konusunda kendilerini istekli hissederler (Ryan ve Deci, 2012, s. 231). Öz belirlemeye göre davranışların dışsal ve içe yansıtılmış düzenlemelere kıyasla bu aşamada olduğu gibi daha iradeli şekilde düzenlenmesinin yalnızca sürdürülebilirlik açısından değil davranışlardan keyif alma, bir amaç edinme ve iyi oluş halini sağlama konularında da olumlu etkileri vardır (Niemi vd., 2006, s. 761). Bununla birlikte öz belirlemede insanın değerlerini onaylayıp benimsediği yani kendini özerk hissettiği ancak birbirinden farklı değerleri içeren dolayısıyla farklı davranışları gerektiren kimliklere sahip olabileceği belirtilmiştir. Örneğin bir erkek iş yerinde acımasız girişimci evinde ise şefkatli bir baba kimliğini benimseyebilir. Bu kimliklerin her ikisi de kişisel olarak önem verdiği değer ve roller içeriyor olabilir. Ancak bu kimliklerin gerektirdiği davranışlar arasındaki tutarsızlıklar kimliklerin birbirlerinden ayrı tutulmalarını gerektirir. Öz belirlemede kimliklerin bölümlere ayrılmış olarak düşünülebileceği ancak yalnızca birbiriyle bütünleşmiş olanların benliğin tam olarak onayını temsil ettiğini öne sürülmektedir (Guay, 2022, s. 77).

İçselleştirmenin dördüncü ve son aşaması olan bütünleşme, tanımlanmış düzenleme ile özerk olarak deneyimlenmeye başlanmış kimliğin insanın kendi onayladığı diğer yönleriyle uyumlu hale getirilme safhasıdır. Kişisel değerlerle kimliklerin anlamlı şekilde bir araya getirilmesi yoğun bir çabayla beraber yüksek düzeyde düşünme ve öz farkındalık gerektirebilen zorlu bir süreçtir. Bu süreç sonunda bütünleştirilen kimlikler sadece değerli ve anlamlı olmakla kalmaz kişisel değer ve hedeflerle uyumlu hale gelerek aralarındaki olası bir çatışmadan korunmuş da olurlar (Soenens ve Vansteenkiste, 2011, s. 387). Bütünleşme dışsal değer ve davranışların içselleştirilmesi sürecinin en özerk aşamasıdır. Yüksek düzeyde özerklik içermesi bakımından içsel motivasyonla ortak olmakla beraber içsel motivasyonda faaliyetler, faaliyetin kendisi ilgi çekici olduğu için yapılırken bütünleşmede faaliyetin kişisel olarak değerli görülmesi, diğer değer ve hedeflerle uyumlu olması ve kişinin kendi iradesinin sonucu olması gibi araçsal nedenlerle gerçekleştirilir.

Özetle bir davranış temel psikolojik ihtiyaçları tatmin ettiği ölçüde davranışın tekrarlanma ve davranışa ilişkin değerlerin benimsenerek kimlik haline gelme ihtimali artar. Ahlaki kimliği öz belirleme kuramı açısından değerlendirebilmek için ilişkili olduğu davranışların, yani ahlaki eylemlerin temel psikolojik ihtiyaçları tatmin etme durumunu incelemek gerekmektedir. Temel psikolojik ihtiyaçlar açısından değerlendirildiğinde; birine yardım etmek gibi ahlaki bir eylem gerçekleştirip karşılığında olumlu tepki almak yardım alanla samimiyeti ve bağlılığı geliştirerek ilişkililik ihtiyacını tatmin eder (Weinstein ve Ryan, 2010, s. 222). Eylemden alınan olumlu tepki ve çevrede faydalı değişiklikler yapabilme hissi aynı zamanda kişinin kendini yeterli hissetmesini sağlar (De Muynck vd., 2017; Weinstein ve Ryan, 2010, s. 224). Böylelikle alınan haz ve eyleme duyulan ilgi (Vallerand ve Reid, 1984) sonuç olarak da eylemin tekrarlanma ihtimali artar. İlişkililik ve yeterlilik ihtiyaçlarının ahlaki davranışlarla tatmin edilmesi davranışın tekrarlanmasına ve zamanla bu davranışların ilişkili olduğu değerlerin sahiplenilmesine neden olur. Sahiplenme derinleştiği ölçüde ahlaki değerler bireyin kendi değerleri, ahlaki eylemler ise kendi isteğiyle, özerk olarak gerçekleştirdiği eylemler haline gelir (Ryan ve Deci, 2017, s. 183). Üç temel psikolojik ihtiyacın da tatmin edilmesi anlamına gelen bu durumun literatürdeki karşılığı iyi oluş halini sağlayan benlikle uyumlu bir kimliğin oluşmasıdır (Şakan vd., 2020; Tian vd., 2014; Goulmaris vd., 2014).

Literatür incelendiğinde ahlaki eylemlerin üç ihtiyacı da tatmin ettiğine ilişkin farklı örneklerde gerçekleştirilmiş çalışmalara ulaşmak mümkündür. Yapılan çalışmalarda ahlaki eylemlerin ilköğrencilerinde

(Liu, vd., 2021; Su, vd., 2021), ergenlerde (Yang, vd., 2019), lisans öğrencilerinde ilişkililiği (Pavey, vd., 2011), lisans öğrencilerinde özerklik ve yeterliliği (Martela ve Ryan, 2016a) yetişkinlerde (Martela ve Ryan, 2016b) ve lisans öğrencilerinde ise her üç ihtiyacı (Weinstein ve Ryan, 2010) tatmin ettiği tespit edilmiştir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Ahlaki kimlik rasyonel bir fayda amaçlanmadan (Hardy ve Carlo, 2011a) ya da üzerine fazla düşünülmeden (Aquino ve Reed, 2002) gerçekleştirilen ahlaki davranışları açıklamak üzere geliştirilmiş, yapılan birçok çalışmayla ahlaki eylemler ve iyi oluş gibi değişkenlere olan etkileri sergilenmiş ancak nasıl oluştuğuna ve iyi oluşu neden etkilediğine ilişkin net bir yaklaşım geliştirilememiş bir kavramdır. Hakkında yeterli çalışma yapılmadığından dem vurulan ahlaki kimliğin oluşumuna açıklık getirebilecek yaklaşımlardan birinin öz belirleme teorisi olduğu sıkça dillendirilmiştir (Lapsley, 2015; Krettenauer ve Hertz, 2015; Krettenauer, 2020; Curren ve Ryan, 2020). Buna rağmen konu hakkında ampirik kanıt teşkil edebilecek bir çalışmanın olmadığı göze çarpmaktadır.

Bu çalışmada ahlaki kimliğin öz belirleme teorisi açısından incelenmesi böylelikle açıklama getirilememiş oluşumuna ve iyi oluşla olan ilişkisine bir açıklama getirilmesi hedeflenmektedir. Öz belirleme teorisinde insan davranışının nedenleri, davranış ve değerlerin içselleştirilerek kimlik haline gelmesi, iyi oluşun sağlanması gibi birçok konunun açıklanmasında kilit bir rol oynayan temel psikolojik ihtiyaç tatmini kavramının ahlaki kimliğin net bir açıklama getirilememiş oluşumuna ve iyi oluşa etkisine açıklama getirme fırsatı sunacağı düşünülmektedir.

Bu amaçla ahlaki kimliğin temel psikolojik ihtiyaçları oluşturan özerklik, ilişkililik ve yeterlilik ihtiyaçlarını tatmin etme durumu araştırılacak, araştırma sonucu elde edilen bulgular öz belirleme teorisinin konu hakkındaki açıklamalarına uygun şekilde yorumlanarak ahlaki kimliğin oluşumuna ve iyi oluşa olan etkisinin nedenlerine açıklama getirilmeye çalışılacaktır.

3.2. Araştırmanın Hipotezleri ve Modeli

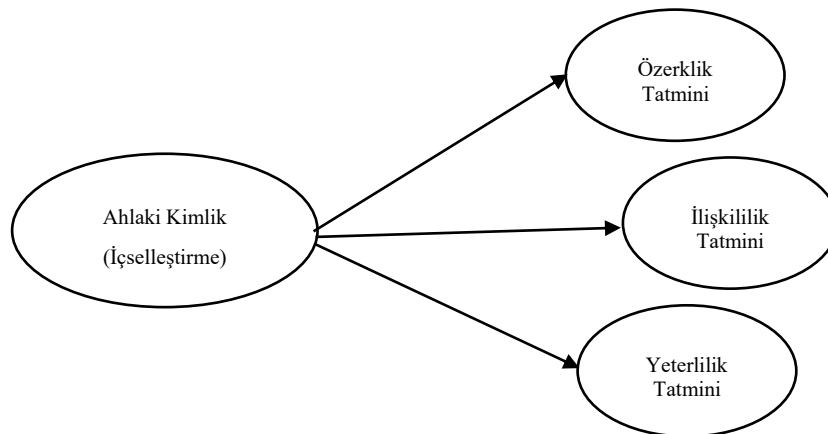
Bir davranışın temel psikolojik ihtiyaçları tatmin etmesinin o davranışın tekrarlanmasını ve zamanla davranışa ilişkin değerlerin sahiplenilerek kimlik haline gelmesini sağladığı yönündeki yaklaşımdan hareketle ahlaki davranış ile temel psikolojik ihtiyaç ilişkisine dair literatür incelenmiş ahlaki davranışların her üç ihtiyacı da pozitif yönlü etkilediğine kanıt teşkil eden çalışmalara ulaşılmıştır (Liu, vd., 2021; Su, vd., 2021; Yang, vd., 2019; Pavey, vd., 2011; Martela ve Ryan, 2016a; Martela ve Ryan, 2016b; Weinstein ve Ryan, 2010). Bu veriler ışığında oluşturulan hipotezler aşağıda, hipotezlere uygun şekilde oluşturulmuş araştırmanın modeli Şekil 2’de verilmektedir.

H₁: Ahlaki kimlik özerklik ihtiyacı tatminini pozitif yönlü etkilemektedir.

H₂: Ahlaki kimlik ilişkililik ihtiyacı tatminini pozitif yönlü etkilemektedir.

H₃: Ahlaki kimlik yeterlilik ihtiyacı tatminini pozitif yönlü etkilemektedir.

Şekil 2. Araştırmanın Modeli



3.3. Araştırmanın Örneklemi ve Metodolojisi

Araştırmanın örneklemini Türkiye’deki çeşitli devlet üniversitelerinde görev alan 589 akademisyen oluşturmaktadır. Çalışma için Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu’ndan 141/15 sayılı ve 31.10.2023 tarihli etik kurul onayı alındıktan sonra katılımcılarla yüz yüze ya da e-posta vasıtasıyla iletişim kurularak oluşturulan anket formunu doldurmaları talep edilmiştir. Araştırmaya katılan akademisyenlerin %46,3’ü kadın (n=273) %53,7’si erkektir (n=316). %74,7’si evli (n=440) %25,3’ü bekar (n=149) olan katılımcıların unvanlarına bakıldığında %25,1’inin öğretim görevlisi (n=148) %21,6’sının araştırma görevlisi (n=127) %28’inin Doktor Öğretim Üyesi (n=165) %16,5’inin Doçent Doktor (n=97) %8,8’inin Profesör (n=52) olduğu görülmektedir.

3.4. Veri Toplama Aracı

Veri toplama amacıyla oluşturulan anket formu demografik sorularla başlamaktadır. Sonrasında katılımcıların ahlaki kimlik sahibi olma düzeylerinin ölçümü için ahlaki kimlik ölçeğinin içselleştirme boyutuna ve temel psikolojik ihtiyaç tatmini düzeylerinin ölçümü için temel psikolojik ihtiyaç tatmini ve engellenmesi ölçeğinin özerklik tatmini, ilişkililik tatmini ve yeterlilik tatmini alt boyutlarına ilişkin ifadeler yer verilmiştir. Ölçeklere ait tüm ifadeler 5’li Likert tipi ölçüme tabi tutulmuştur (1= Hiç Katılmıyorum; 5= Tamamen Katılıyorum).

Ankette yer alan ölçeklere ilişkin bilgiler şu şekildedir;

Ahlaki Kimlik Ölçeği: Katılımcıların ahlaki kimlik düzeylerinin ölçülmesi için Aquino ve Reed (2002)’in geliştirmiş oldukları “Ahlaki Kimlik Ölçeği”nin Yılmaz ve Yılmaz (2015) tarafından gerçekleştirilen Türkçe uyarlamasından yararlanılmıştır. İçselleştirme ve sembolleştirme olmak üzere 5’er ifadeli iki boyuttan oluşan ölçeğin içselleştirme boyutu katılımcıların ahlaki kimlik sahibi olma düzeylerini sembolleştirme boyutu ise ahlaki kimlik sahibi olduklarını dış dünyaya yansıtma durumlarını ölçer. Bu çalışmada ahlaki kimlik sahibi olmayla doğrudan alakalı olan içselleştirme boyutu tek başına kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışmasını gerçekleştiren Yılmaz ve Yılmaz (2015) tarafından içselleştirme boyutunun Cronbach Alfa katsayısı 0,77 olarak tespit edilmiştir (Yılmaz ve Yılmaz, 2015, s. 123).

Temel Psikolojik İhtiyaç Tatmini ve Engellenmesi Ölçeği: Katılımcıların temel psikolojik ihtiyaç tatmini düzeylerinin ölçülmesi için Chen ve arkadaşlarının (2015) geliştirdikleri “Temel Psikolojik İhtiyaçların Tatmini ve Engellenmesi Ölçeği”nden (Basic Needs Satisfaction and Frustration Scale) yararlanılmıştır. Türkçe uyarlaması Selvi ve Bozo (2020) tarafından gerçekleştirilen ölçek ihtiyaç tatmini ve ihtiyaç engellenmesi olmak üzere iki ana boyuttan oluşur. İhtiyaç tatmini boyutu; özerklik tatmini, ilişkililik tatmini ve yeterlilik tatmini alt boyutlarından, ihtiyaç engellenmesi boyutu ise özerklik engellenmesi, ilişkililik engellenmesi ve yeterlilik engellenmesi alt boyutlarından meydana gelmektedir. Bu çalışmada ihtiyaç tatmini boyutunu oluşturan üç alt boyuta ilişkin ifadeler kullanılmıştır. Selvi ve Bozo (2020)’nın çalışmasında ihtiyaç tatmininin alt boyutlarının Cronbach’s Alpha katsayıları özerklik tatmini için 0.82 ilişkililik tatmini için 0.88 yeterlilik tatmini için 0.75 olarak tespit edilmiştir (Selvi ve Bozo, 2020, s. 194).

3.5. Verilerin Analiz Yöntemi

Uygulama sonucu elde edilen verilerin analizi için SPSS 27 (Statistical Package for The Social Sciences) ve AMOS 24 (Analysis of Moment Structures) programları kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçekler Türkçeye çevrilmiş ve kullanılmış ölçekler olduklarından ölçeğin mevcut araştırmadaki faktör yapısının orijinal faktör yapısına uyup uymadığını, uyuyor ise ne derece uygun olduğunu denetlemeye yarayan Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmış, geçerlilik ve güvenilirlikleri test edilmiş sonrasında araştırma modeline uygun yapısal eşitlik modellemesi yapılmıştır.

4. BULGULAR VE YORUM

4.1. Doğrulayıcı Faktör Analizi ve Güvenilirlik Analizine İlişkin Bulgular

Araştırmada kullanılan ahlaki kimlik ve temel psikolojik ihtiyaç tatmini ölçeklerinin mevcut araştırmadaki faktör yapısının orijinal faktör yapısına uyup uymadığını, uyuyor ise ne derece uygun olduğunu denetlemek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Amos paket programıyla gerçekleştirilen analiz sonuçları incelendiğinde tüm ölçeklerin sahip olduğu uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir aralıkta olduğu ancak temel psikolojik ihtiyaç tatmini ölçeğine ait değerlerin daha iyi hale gelmesi için programın önerdiği modifikasyonların olduğu

görülmüştür. Önerilen modifikasyonlar doğrultusunda özerklik tatmini boyutunun 1. ve 2. ifadelerine ait hata terimleri arasında ve yeterlik tatmini boyutunun 1. ve 3. ifadelerine ait hata terimleri arasında kovaryans kurulduktan sonra ortaya çıkan uyum iyiliğine ilişkin bilgiler Tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1. Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Uyum İyiliği Değerleri

Uyum İndeksleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	İçselleştirme	Temel Psikolojik İhtiyaç Tatmini
CMIN/DF	<3	<5	4,072	2,299
RMSEA	<0,05	<0,10	0,072	0,047
CFI	>0,95	>0,90	0,972	0,978
GFI	>0,95	>0,80	0,986	0,970
AGFI	>0,95	>0,80	0,957	0,953
NFI	>0,95	>0,80	0,964	0,961
TLI(NNFI)	>0,95	>0,90	0,945	0,970

Tabloda yer alan iyi uyum ve kabul edilebilir uyum iyiliğine ilişkin referanslar: (Wheaton vd., 1977; Marsh ve Hocevar, 1985; MacCallum vd., 1996; Forza ve Flippini, 1998; Hu ve Bentler, 1999; Schermelleh-Engel vd., 2003; Byrne, 2010; Tabachnick ve Fidell, 2014; Hair vd., 2014; Kline, 2015; Abedi vd., 2015).

Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeklerin ifadelerine ait standardize faktör yüklerinin 0,504 ile 0,861 arasında değişen değerler olarak kabul edilebilir alt sınır olan 0,32’den yüksek olma (Tabachnick ve Fidell, 2013, s. 651) şartını karşıladıkları tespit edilmiştir. Sonrasında ölçeklerin güvenilirlikleri analiz edilmiş Cronbach’s Alpha değerlerinin 0,713 ile 0,858 arasında değiştikleri böylelikle kabul edilebilir alt sınır olduğu belirtilen 0,70 üstünde bir değer alma (Hair vd., 2014, s. 125) şartını taşıdıkları tespit edilmiştir. İfadelerin standardize faktör yükleri ve ölçeklerin Cronbach’s Alpha değerlerine ilişkin bilgiler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. DFA Faktör Yükleri ve Cronbach’s Alpha Değerleri

Ölçekler	Boyutlar	İfadeler	Std. Yükler	α
Ahlaki Kimlik	İçselleştirme	Bu özelliklere sahip bir insan olmak bana kendimi iyi hissettirirdi.	0,682	0,713
		Bu özelliklere sahip biri olmak kimliğimin önemli bir parçasıdır.	0,652	
		Bu özelliklere sahip olan biri olsaydım utanç duyardım. (Ters Kodlu)	0,504	
		Bu özelliklere sahip biri olmak benim için aslında önemli değildir. (Ters Kodlu)	0,527	
		Bu özelliklere sahip biri olmayı çok arzulardım.	0,635	
Temel Psikolojik İhtiyaç Tatmini	Özerklik Tatmini	Üstlendiğim işlerde seçim yapabildiğimi ve özgür olduğumu hissediyorum.	0,610	0,807
		Kararlarımın, isteklerimi iyi bir şekilde yansıttığımı hissediyorum.	0,748	
		Seçimlerimin, beni iyi bir şekilde yansıttığımı hissediyorum.	0,708	
		Gerçekten ilgimi çeken şeyleri yaptığımı hissediyorum.	0,742	
	İlişkiler Tatmini	Önemsediğim insanların da beni önemsendiğini hissediyorum.	0,635	0,777
		Önemsediğim ve önemsendiğim insanlarla iletişim içinde olduğumu hissediyorum.	0,721	
		Benim için önemli olan kişilere yakın ve bağlı olduğumu hissediyorum.	0,734	
		Birlikte zaman geçirdiğim insanlara karşı samimi duygular hissediyorum	0,663	
	Yeterlilik Tatmini	İşleri iyi yapabileceğim konusunda kendimden emin olduğumu hissediyorum.	0,741	0,858
		Yaptığım işlerde kendimi becerikli hissediyorum.	0,793	
		Hedeflerime ulaşmak için yeterli olduğumu hissediyorum.	0,861	
		Zor görevleri başarıyla tamamlayabileceğimi hissediyorum.	0,781	

4.2. Geçerliliğe İlişkin Bulgular

Verilerin normal dağılımı sağlama durumlarının tespiti için çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) katsayılarına bakılmıştır. Normal dağılımın sağlanmasında ölçüt kabul edilen değer aralıkları Hair ve arkadaşlarına (2014) göre; “+1” ile “-1”, Tabachnick ve Fidell (2014)’e göre; “+1,5” ile “-1,5”, George ve Mallery (2016)’ye göre ise; “+2” ile “-2” dir. Bu referans değerler üzerinden değerlendirildiğinde içselleştirme ve yeterlilik tatmini boyutlarının George ve Mallery (2016)’nin ölçütlerine göre, özerklik tatmini ve ilişkililik tatmini boyutlarının tüm ölçütlere göre normal dağılımı sağladığı görülmektedir. Ölçeklerin ortalama, standart sapma çarpıklık ve basıklık değerlerine ilişkin bilgiler Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Ortalamalar, Standart Sapmalar, Çarpıklık ve Basıklık Katsayıları

Değişkenler	İfade Sayısı	$\bar{x}$	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık
İçselleştirme	5	4,74	0,33	-1,446	1,891
Özerklik Tatmini	4	4,05	0,58	0,033	-0,704
İlişkililik Tatmini	4	4,17	0,57	-0,366	-0,198
Yeterlilik Tatmini	4	4,20	0,57	-0,781	1,524

4.3. Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

Araştırmada kullanılan değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacıyla korelasyon analizi gerçekleştirilmiş tüm değişkenler arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir. Korelasyon analizi sonucu elde edilen bulgular Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Korelasyon Değerleri

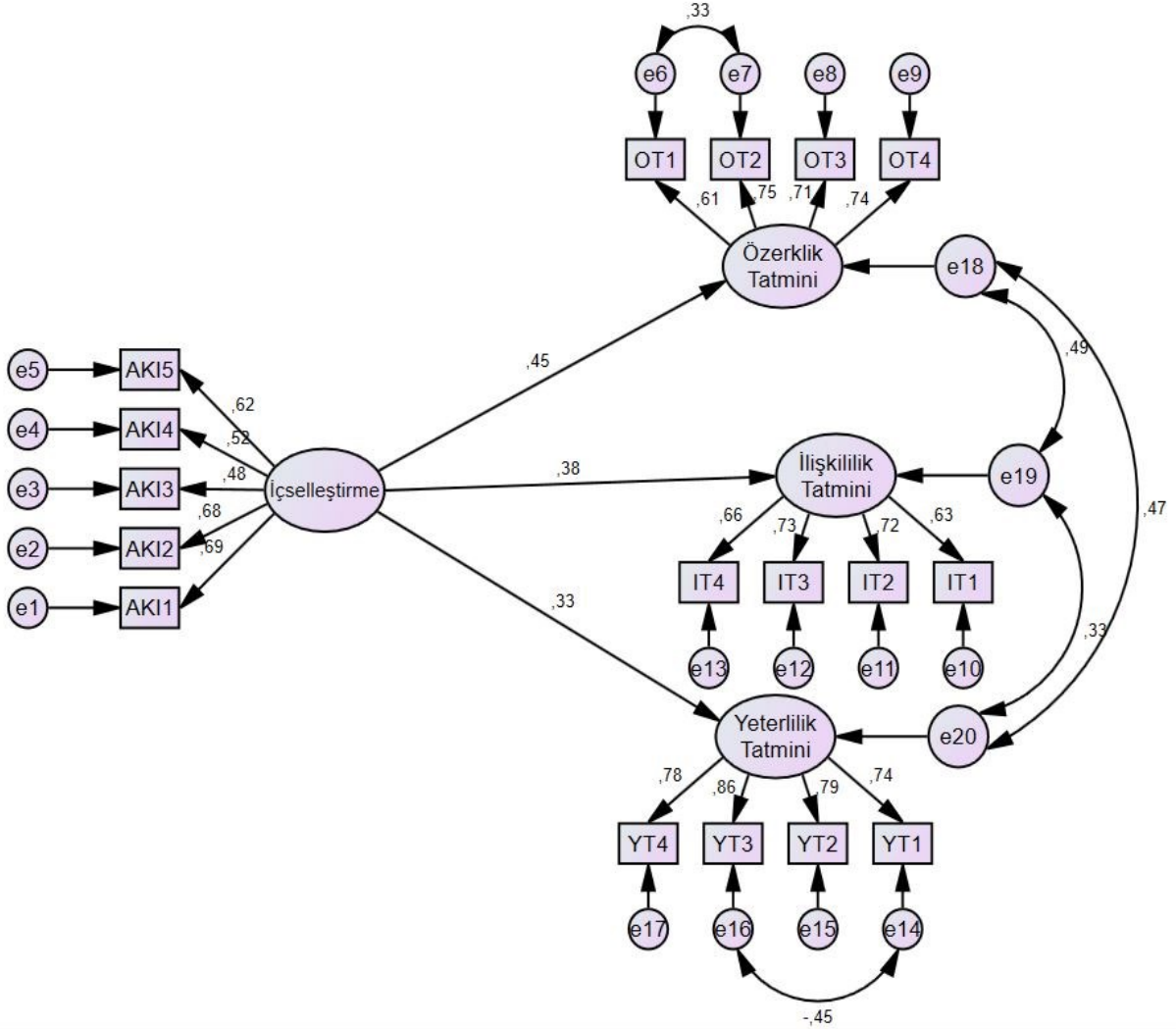
	İçselleştirme	Özerklik Tatmini	İlişkililik Tatmini	Yeterlilik Tatmini
İçselleştirme	1			
Özerklik Tatmini	338*	1		
İlişkililik Tatmini	282*	458*	1	
Yeterlilik Tatmini	260*	466*	360*	1

*Korelasyon $p < 0,01$ düzeyinde anlamlıdır.

4.4. Yapısal Eşitlik Modeli ve Hipotez Testlerine İlişkin Bulgular

Ölçüm modeline ilişkin gerçekleştirilen değerlendirmeler sonucunda modelde yer alan değişkenlerin gerekli uyum iyiliği değerlerini sağladığı ve faktör yapılarının doğrulandığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine çalışmanın hipotezlerini test etmek amacıyla gizil değişkenler arasında yol analizleri gerçekleştirilmiştir. Analiz gerçekleştirilmeden önce doğrulayıcı faktör analizinde uygulanan kovaryans bağlantıları aynen uygulanmıştır. Ahlaki kimliğin içselleştirilmesi ile temel psikolojik ihtiyaç tatmininin boyutları olan özerklik tatmini, ilişkililik tatmini ve yeterlilik tatmini arasındaki ilişkiye ait yapısal eşitlik modeli Şekil 3’te verilmiştir.

Şekil 3. Yapısal Eşitlik Modeli Yol Katsayıları



Modele ilişkin hipotezlerin sonuçları Tablo 5’te verilmektedir.

Tablo 5. Hipotezlerin Sonuçları

Hipotezler	Yol katsayıları (β)	Standart Hata	Anlamlılık (P)	Sonuç
İçselleştirme → Özerklik Tatmini	0,454	0,117	***	Kabul
İçselleştirme → İlişkiler Tatmini	0,384	0,108	***	Kabul
İçselleştirme → Yeterlilik Tatmini	0,327	0,083	***	Kabul

*** p < 0.001 düzeyinde anlamlıdır.

Modele ilişkin uyum iyiliği değerlerine ait bilgiler Tablo 6’da verilmektedir.

Tablo 6. Yapısal Eşitlik Modeline Ait Uyum İyiliği Değerleri

Uyum İndeksleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Yapısal Eşitlik Modeli
CMIN/DF	<3	<5	1,992
RMSEA	<0,05	<0,10	0,041
CFI	>0,95	>0,90	0,969
GFI	>0,95	>0,80	0,958
AGFI	>0,95	>0,80	0,942
NFI	>0,95	>0,80	0,940
TLI(NNFI)	>0,95	>0,90	0,962

Tabloda yer alan iyi uyum ve kabul edilebilir uyum iyiliğine ilişkin referanslar: (Wheaton vd., 1977; Marsh ve Hocevar, 1985; MacCallum vd., 1996; Forza ve Flippini, 1998; Hu ve Bentler, 1999; Schermelleh-Engel vd., 2003; Byrne, 2010; Tabachnick ve Fidell, 2014; Hair vd., 2014; Kline, 2015; Abedi vd., 2015).

Model kapsamında gerçekleştirilen yol analizine ilişkin Şekil 3 ve Tablo 5’te sunulan bulgular, ahlaki kimlik içselleştirmesinin özerklik tatmini ($H_1 \beta = 0,454, p < 0.001$), ilişkililik tatmini ($H_2 \beta = 0,384, p < 0.001$) ve yeterlilik tatmini ($H_3 \beta = 0,327, p < 0.001$) üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlardan araştırmanın üç hipotezinin de kabul edildiği anlaşılmaktadır.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Ahlaki kimlik belirtildiği üzere rasyonel bir fayda amaçlanmadan ya da üzerine fazla düşünülmeden gerçekleştirilen ahlaki davranışları açıklamak üzere geliştirilmiş, gerçekleştirilmiş birçok çalışmayla ahlaki eylemlere olan etkileri sergilenmiş ancak nasıl oluştuğuna ilişkin net bir yaklaşım geliştirilememiş bir kavramdır. Ahlaki kimliğin oluşumuna açıklık getirme çabalarına ilişkin literatür incelendiğinde temel psikolojik ihtiyaçların bu süreçte rolünün olabileceğine değinildiği (Krettenauer, 2020) ancak ampirik bir kanıt sunulmadığı göze çarpmaktadır. Ahlaki kimliğin temel psikolojik ihtiyaçların tatminini olumlu yönde etkilediğinin tespit edildiği bu çalışma ahlaki kimliğin oluşumunda temel psikolojik ihtiyaçların rolü olduğuna dair dolaylı bir ampirik kanıt sağlamaktadır.

Bu yaklaşım, öz belirleme teorisinin kimlik oluşumunu açıklarken temel psikolojik ihtiyaçları tatmin etmeye müsait davranışların içselleştirilmesiyle oluşan kimliklerin temel psikolojik ihtiyaçları tatmin etmeye devam edeceği argümanına dayanmaktadır. Zira öz belirleme teorisi temel psikolojik ihtiyaçların tatminine olanak sağlayan davranışların daha kolay kimlik haline geleceğini, bu şekilde oluşan kimliklerin temel psikolojik ihtiyaç tatminini dolayısıyla iyi oluşu sağlayan benlikle uyumlu kimlikler olacağını öne sürer. Ancak bu durum bütün kimliklerin temel psikolojik ihtiyaçları tatmin eden yapılar olduğu anlamına gelmemektedir. Örneğin belirli bir etnik kimliğe sahip olan bireyin başka etnik kimliklerin baskın olduğu sosyal yapılarda kimliğine ilişkin davranışlarda bulunması başkalarıyla ilişki kurmasını, onların takdirini kazanarak yeterli hissetmesini sağlamayabilir. Temel psikolojik ihtiyaçları tatmin etmeyen kimliklerin ise iyi oluş halini sağlamasından söz edilemez. Konu ahlaki kimlik olduğunda ise çevresel etkilerin ihtiyaç tatminini engellemesinden söz etmek pek mümkün değildir. Ahlaki kimliğin ilişkili olduğu yardımseverlik, cömertlik gibi davranışlara sosyal ilişkileri kuvvetlendirici özellikleri nedeniyle tüm toplumlarda değer verilir. Literatürde yer alan ahlaki kimliğin farklı kültürlerde iyi oluş halini olumlu yönde etkilediğini tespit eden çalışmalar da bu savı desteklemektedir. Nitekim öz belirleme teorisine göre iyi oluş hali temel psikolojik ihtiyaçların tatmininin bir sonucudur.

Ahlaki kimliğin tüm temel psikolojik ihtiyaçları tatmin ettiği bulgusu araştırmanın bir diğer amacı olan ahlaki kimlikle iyi oluş hali arasındaki ilişkiyi açıklama imkânı da sağlamaktadır. Ahlaki kimlik iyi oluş ilişkisini inceleyen çalışmalar, ekseriyeti ahlaki kimliğin ahlaki tutum ve davranışlara olan etkisinin araştırılmasından ibaret olan ahlaki kimlik literatüründe, ahlaki kimliğin sahibine pozitif katkısını gösteren nadir çalışmalar oldukları için dikkat çekmektedir. Konu hakkında gerçekleştirilen bir meta analiz çalışmasında (Goering vd., 2024) ahlaki kimlik iyi oluş ilişkisini farklı kültürlerde ele alan 27 çalışmada ahlaki kimliğin iyi oluşu olumlu yönde etkilediğine yönelik sonuçlara ulaşıldığı tespit edilmiştir. Söz konusu çalışmalar incelendiğinde ahlaki kimliğin iyi oluşa olan olumlu etkisinin nedenine net bir açıklama getirilmediği göze çarpmaktadır. Mevcut çalışmanın sonuçları bu ilişkiye öz belirleme teorisi üzerinden bir açıklama getirme imkânı sunmaktadır. Teoride davranışların ya da kimliklerin iyi oluş üzerine etkisi hemen hemen ele alınan bütün kavramlarda olduğu gibi temel psikolojik

ihtiyaçlar üzerinden açıklanır. Teoriye göre özerklik, ilişkililik ve yeterlilik ihtiyaçlarının her birinin tatmini iyi oluşturma olumlu yönde etki eder. Ancak tam bir iyi oluş halinin sağlanması için üç ihtiyacın birlikte tatmin edilmesi gerekmektedir. Bunun nedeni ihtiyaçlardan birinin engellenmesinin faaliyetten elde edilecek hazzı baltalamasıdır. Örneğin insanın kendini yeterli hissettiren bir davranışı, yeterli hissettirmeyen bir davranışa göre daha hevesli bir şekilde sergilemesi beklenir. Ancak davranış ne kadar yeterli hissettirecek özelliklere sahip olursa olsun başkasının baskısı nedeniyle gerçekleştiriliyorsa o davranıştan kaynaklı tam bir mutluluğa ulaşmak mümkün olmayacaktır. Bu araştırmadan elde edilen bulgular, ahlaki kimliğin tam bir iyi oluşun sağlanması için gerekli görülen temel psikolojik ihtiyaçların tümünün tatmin edilmesi şartını sağladığını göstermektedir. Bu şartı sağlayan bir değer, davranış ya da kimliğin ise iyi oluşu olumlu yönde etkilemesi beklenen bir sonuçtur.

Sonuç olarak ahlaki kimliğin ister içsel motivasyonlu davranışlardan oluşsun ister dışsal motivasyonu davranışların içselleştirilmesiyle oluşsun temel psikolojik ihtiyaçları tatmin eden davranışların içselleştirilmesiyle oluşmuş ve temel psikolojik ihtiyaçları tatmin etmeye devam eden bu nedenle de iyi oluşu sağlayan benlikle uyumlu bir kimlik özelliği sergilediği söylenebilir. Bununla birlikte kimlik gibi gelişimi uzun bir süreye yayılan yapıların oluşumuna ilişkin en kesin kanıtların boylamsal çalışmalarla elde edilebileceğini belirtmek önemlidir. Kesitsel şekilde gerçekleştirilen bu çalışmanın işlevi ahlaki kimliğin oluşumuna makul bir açıklama getirerek ileride gerçekleştirilecek boylamsal çalışmaların önünü açmaktır. Ek olarak araştırmanın örneklemini Türkiye’deki devlet üniversitelerinde görevli akademisyenler oluşturmaktadır. Hem ahlak hem de temel psikolojik ihtiyaçlar evrensel olduğu kabul edilen kavramlar olduğundan araştırmanın sonuçlarının geçerliliğinin akademisyenlerle sınırlı olmayacağı düşünülmektedir. Yine de çalışmanın farklı örneklemelerle tekrarlanarak kanıtların çoğaltılması sonuçların güvenilirliğini test etmek açısından faydalı olacaktır.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Abedi, G., Rostami, F. ve Nadi, A. (2015). Analyzing the dimensions of the quality of life in hepatitis b patients using confirmatory factor analysis. *Global Journal of Health Science*, 7(7), s. 22-31.
- Adams, N., Little, T. D., ve Ryan, R. M. (2017). Self-determination theory. *Development of self-determination through the life-course*, 47-54.
- Aquino, K. ve Freeman, D. (2009). Moral identity in business situations: A social-cognitive framework for understanding moral functioning. D. Narvaez ve D. K. Lapsley (Ed.), *Personality, identity, and character: Explorations in moral psychology* içinde (s. 375–395). Cambridge University Press.
- Aquino, K. ve Kay, A. (2018). A social cognitive model of moral identity. *Atlas of moral psychology*, 133-140.
- Aquino, K. ve Reed II, A. (2002). The self-importance of moral identity. *Journal of Personality And Social Psychology*, 83(6), 1423.
- Aquino, K., Freeman, D., Reed II, A., Lim, V. K. ve Felps, W. (2009). Testing a social-cognitive model of moral behavior: the interactive influence of situations and moral identity centrality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(1), 123.
- Bandura, A. (1989). Human agency in social cognitive theory. *American Psychologist*, 44(9), 1175.
- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 1-26.
- Bargh, J. A., Bond, R. N., Lombardi, W. J. ve Tota, M. E. (1986). The additive nature of chronic and temporary sources of construct accessibility. *Journal of Personality And Social Psychology*, 50(5), 869.

- Baumeister, R. F. ve Leary, M. R. (2017). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Interpersonal development*, 57-89. Routledge.
- Blasi, A. (1980). Bridging moral cognition and moral action: A critical review of the literature. *Psychological Bulletin*, 88(1), 1.
- Blasi, A. (1983). Moral cognition and moral action: A theoretical perspective. *Developmental Review*, 3(2), 178-210.
- Boudlaie, H., Boghosian, A., Ahmad, I., Wafqan, H. M., Wekke, I. S. ve Makhmudova, A. (2022). Investigating the mediating role of moral identity on the relationship between spiritual intelligence and Muslims' self-esteem. *HTS Teologiese Studies/Theological Studies*, 78(4).
- Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with amos basic concepts, applications, and programming (multivariate applications series)*. Routledge.
- Chen, B., Vansteenkiste, M., Beyers, W., Boone, L., Deci, E. L., Van der Kaap-Deeder, J., ... ve Verstuyf, J. (2015). Basic psychological need satisfaction, need frustration, and need strength across four cultures. *Motivation and Emotion*, 39, 216-236.
- Chen, B., Vansteenkiste, M., Beyers, W., Soenens, B. ve Van Petegem, S. (2013). Autonomy in family decision making for Chinese adolescents: Disentangling the dual meaning of autonomy. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 44(7), 1184-1209.
- Colby, A. ve Damon, W. (2010). *Some do care*. Simon and Schuster.
- De Muynck, G. J., Vansteenkiste, M., Delrue, J., Aelterman, N., Haerens, L. ve Soenens, B. (2017). The effects of feedback valence and style on need satisfaction, self-talk, and perseverance among tennis players: An experimental study. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 39(1), 67-80.
- Deci, E. L. (1975). *Intrinsic motivation*. New York and London. Plenum Press, 10, 978-1.
- Deci, E. L. ve Vansteenkiste, M. (2004). Self-determination theory and basic need satisfaction: Understanding human development in positive psychology. *Ricerche di Psicologia*, 27(1), 23-40.
- Di Domenico, S. I. ve Fournier, M. A. (2017). Esteem needs. *Encyclopedia of Personality and Individual Differences*. Springer.
- Evans, J. S. B. (2008). Dual-processing accounts of reasoning, judgment, and social cognition. *Annu. Rev. Psychol.*, 59, 255-278.
- Forza, C. ve Filippini, R. (1998). TQM impact on quality conformance and customer satisfaction: A causal model. *International Journal of Production Economics*, 55(1), 1-20.
- Frimer, J. A., ve Walker, L. J. (2009). Reconciling the self and morality: An empirical model of moral centrality development. *Developmental Psychology*, 45(6), 1669.
- George, D. ve Mallery, P. (2016). *IBM SPSS statistics 23 step by step, a simple guide and reference* (14. Baskı), Routledge.
- Goering, M., Espinoza, C. N., Mercier, A., Eason, E. K., Johnson, C. W. ve Richter, C. G. (2024). Moral identity in relation to emotional well-being: a meta-analysis. *Frontiers in Psychology*, 15, 1346732.

- Goulmaris, D., Mavridis, G., Genti, M. ve Rokka, S. (2014). Relationships between basic psychological needs and psychological well-being in recreational dance activities. *Journal of Physical Education and Sport*, 14(2), 277.
- Guay, F. (2022). Applying self-determination theory to education: Regulations types, psychological needs, and autonomy supporting behaviors. *Canadian Journal of School Psychology*, 37(1), 75-92.
- Haidt, J. (2001). The emotional dog and its rational tail: A social intuitionist approach to moral judgment. *Psychological Review*, 108(4), 814.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Babin, B. J, Anderson, R. E., (2014). *Multivariate data analysis* (7. Baskı). Pearson New International Edition.
- Hardy, S. A. ve Carlo, G. (2011a). Moral identity. *Handbook of identity theory and research*, 495-513.
- Hardy, S. A., ve Carlo, G. (2011b). Moral identity: What is it, how does it develop, and is it linked to moral action?. *Child Development Perspectives*, 5(3), 212-218.
- Hardy, S. A., Krettenauer, T. ve Hunt, N. (2020). Moral identity development. *The Oxford handbook of moral development: An interdisciplinary perspective*, Oxford University Press, 128-144.
- Hart, D. ve Fegley, S. (1995). Prosocial behavior and caring in adolescence: Relations to self-understanding and social judgment. *Child Development*, 66(5), 1346-1359.
- Harter, S. (2015). *The construction of the self: Developmental and sociocultural foundations*. Guilford Publications.
- Hertz, S. G. ve Krettenauer, T. (2016). Does moral identity effectively predict moral behavior?: A meta-analysis. *Review of General Psychology*, 20(2), 129-140.
- Higgins, E. T. (1996). The "self digest": Self-knowledge serving self-regulatory functions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(6), 1062.
- Hoang, K. M. (2015). Conceptualizing adolescents' autonomy: Parental support and adolescent's perception. *3. Cell*, 84(8), 982741207.
- Hodgins, H. S., ve Knee, C. R. (2002). The integrating self and conscious experience. E. L. Deci ve R. M. Ryan (Ed.), *Handbook of self-determination research* içinde (s. 87–100). University of Rochester Press.
- Howard, J. A. (1994). A social cognitive conception of social structure. *Social Psychology Quarterly*, 210-227.
- Howard, J. L., Bureau, J., Guay, F., Chong, J. X. ve Ryan, R. M. (2021). Student motivation and associated outcomes: A meta-analysis from self-determination theory. *Perspectives on Psychological Science*, 16(6), 1300-1323.
- Hu, L. ve Bentler, P. M., (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: conventional criteria versus new alternatives structural equation modeling. *A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Jang, H., Reeve, J., Ryan, R. M. ve Kim, A. (2009). Can self-determination theory explain what underlies the productive, satisfying learning experiences of collectivistically oriented Korean students?. *Journal of educational Psychology*, 101(3), 644.
- Kline, R. B., (2015). *Principles and practice of structural equation modeling* (4. Baskı). The Guilford Press.

- Krapp, A. (2002). Structural and dynamic aspects of interest development: Theoretical considerations from an ontogenetic perspective. *Learning And Instruction*, 12(4), 383-409.
- Krettenauer, T. (2020). Moral identity as a goal of moral action: A Self-Determination Theory perspective. *Journal of Moral Education*, 49(3), 330-345.
- Krettenauer, T. ve Hertz, S. (2015). What develops in moral identities? A critical review. *Human Development*, 58(3), 137-153.
- La Guardia, J. G. (2009). Developing who I am: A self-determination theory approach to the establishment of healthy identities. *Educational Psychologist*, 44(2), 90-104.
- Lapsley, D. K. ve Lasky, B. (2001). Prototypic moral character. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 1(4), 345-363.
- Lapsley, D. K. ve Narvaez, D. (2004). A social-cognitive approach to the moral personality. *Moral development, self, and identity* içinde (s. 201-224). Psychology Press.
- Liu, W., Su, T., Tian, L. ve Huebner, E. S. (2021). Prosocial behavior and subjective well-being in school among elementary school students: The mediating roles of the satisfaction of relatedness needs at school and self-esteem. *Applied Research in Quality of Life*, 16, 1439-1459.
- MacCallum, R. C., Browne, M. W. ve Sugawara, H. M., (1996). Power analysis and determination of sample size for covariance structure modeling. *Psychological Methods*, 1(2), 130-149.
- Markus, H. ve Kunda, Z. (1986). Stability and malleability of the self-concept. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(4), 858.
- Marsh, H. W., Hocevar, D. (1985). Application of confirmatory factor analysis to the study of self-concept: First- and higher-order factor models and their invariance across groups. *Psychological Bulletin*, 97(3), 562-582.
- Martela, F. ve Ryan, R. M. (2016a). Prosocial behavior increases well-being and vitality even without contact with the beneficiary: Causal and behavioral evidence. *Motivation and Emotion*, 40, 351-357.
- Martela, F. ve Ryan, R. M. (2016b). The benefits of benevolence: Basic psychological needs, beneficence, and the enhancement of well-being. *Journal of Personality*, 84(6), 750-764.
- Matsuba, M. K. ve Walker, L. J. (2004). Extraordinary moral commitment: Young adults involved in social organizations. *Journal of Personality*, 72(2), 413-436.
- Monroe, K. R. (2002). Explicating altruism. *Altruism and Altruistic Love. Science, Philosophy, and Religion in Dialogue*. Ed. by SG Post et al. Oxford University Press.
- Mulder, L. B., ve Aquino, K. (2013). The role of moral identity in the aftermath of dishonesty. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 121(2), 219-230.
- Narvaez, D. (2008). Triune ethics: The neurobiological roots of our multiple moralities. *New Ideas in Psychology*, 26(1), 95-119.
- Narvaez, D., Lapsley, D. K., Hagele, S. ve Lasky, B. (2006). Moral chronicity and social information processing: Tests of a social cognitive approach to the moral personality. *Journal of Research in Personality*, 40(6), 966-985.

- Niemiec, C. P., Lynch, M. F., Vansteenkiste, M., Bernstein, J., Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2006). The antecedents and consequences of autonomous self-regulation for college: A self-determination theory perspective on socialization. *Journal of Adolescence*, 29(5), 761-775.
- Pavey, L., Greitemeyer, T., ve Sparks, P. (2011). Highlighting relatedness promotes prosocial motives and behavior. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 37(7), 905-917.
- Patrick, R. B., Bodine, A. J., Gibbs, J. C. ve Basinger, K. S. (2018). What accounts for prosocial behavior? Roles of moral identity, moral judgment, and self-efficacy beliefs. *The Journal of Genetic Psychology*, 179(5), 231-245.
- Rabaglietti, E., Vacirca, M. F. ve Pakalniskiene, W. (2013). Social-emotional competence and friendships: Prosocial behaviour and lack of behavioural self-regulation as predictors of quantity and quality of friendships in middle childhood. *European Journal of Child Development, Education and Psychopathology*, 1(1), 5-20.
- Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68.
- Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2002). Overview of self-determination theory: An organismic dialectical perspective. *Handbook of self-determination research*, University of Rochester Press, 2, 3-33.
- Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2012). Multiple identities within a single self. *Handbook of self and identity* (2. Baskı) içinde (s. 225-246). The Guilford Press.
- Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2017). Psychological needs: varied concepts and a preliminary description of SDT's approach. *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness* içinde (s. 80-101). The Guilford Press.
- Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2019). Brick by brick: The origins, development, and future of self-determination theory. *Advances in motivation science* (Vol. 6) içinde (s. 111-156). Elsevier.
- Ryan, R. M., Domenico, S. I. D., Ryan, W. S. ve Deci, E. L. (2017). Pervasive influences on wellness and thriving: Cultural, political, and economic contexts and the support of basic psychological needs. F. Guay, H. W. Marsh, D. M. McInerney ve R. G. Craven (Ed.) *Self: Driving positive psychology and well-being* içinde (s. 199-231). IAP Information Age Publishing.
- Ryan, R. M., Rigby, S. ve King, K. (1993). Two types of religious internalization and their relations to religious orientations and mental health. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65(3), 586.
- Šakan, D., Žuljević, D. ve Rokvić, N. (2020). The role of basic psychological needs in well-being during the COVID-19 outbreak: A self-determination theory perspective. *Frontiers in Public Health*, 8, 583181.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. ve Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- Selvi, K. ve Bozo, Ö. (2020). The dark side of bodybuilding: the role of bodybuilding activities in compensation of frustrated basic psychological needs. *Motivation and Emotion*, 44(2), 190-208.
- Shao, R., Aquino, K. ve Freeman, D. (2008). Beyond moral reasoning: A review of moral identity research and its implications for business ethics. *Business Ethics Quarterly*, 18(4), 513-540.

- Sheldon, K. M. ve Prentice, M. (2019). Self-determination theory as a foundation for personality researchers. *Journal of Personality*, 87(1), 5-14.
- Soenens, B. ve Vansteenkiste, M. (2011). When is identity congruent with the self? A self-determination theory perspective. *Handbook of identity theory and research* içinde (s. 381-402). Springer New York.
- Soenens, B., Berzonsky, M. D., Vansteenkiste, M., Beyers, W. ve Goossens, L. (2005). Identity styles and causality orientations: In search of the motivational underpinnings of the identity exploration process. *European Journal of Personality*, 19(5), 427-442.
- Soenens, B., Vansteenkiste, M., Lens, W., Luyckx, K., Goossens, L., Beyers, W. ve Ryan, R. M. (2007). Conceptualizing parental autonomy support: adolescent perceptions of promotion of independence versus promotion of volitional functioning. *Developmental Psychology*, 43(3), 633.
- Su, T., Tian, L. ve Huebner, E. S. (2021). The reciprocal relations among prosocial behavior, satisfaction of relatedness needs at school, and subjective well-being in school: A three-wave cross-lagged study among Chinese elementary school students. *Current Psychology*, 40, 3734-3746.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2014). *Using Multivariate Statistics* (6. Baskı). Pearson.
- Tian, L., Chen, H. ve Huebner, E. S. (2014). The longitudinal relationships between basic psychological needs satisfaction at school and school-related subjective well-being in adolescents. *Social Indicators Research*, 119, 353-372.
- Vallerand, R. J. (1997). Toward a hierarchical model of intrinsic and extrinsic motivation. *Advances in experimental social psychology* (Vol. 29) içinde (s. 271-360). Academic Press.
- Vallerand, R. J. ve Reid, G. (1984). On the causal effects of perceived competence on intrinsic motivation: A test of cognitive evaluation theory. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 6(1), 94-102.
- Van den Broeck, A., Vansteenkiste, M., De Witte, H. ve Lens, W. (2008). Explaining the relationships between job characteristics, burnout, and engagement: The role of basic psychological need satisfaction. *Work & stress*, 22(3), 277-294.
- Vansteenkiste, M., Lens, W., Soenens, B. ve Luyckx, K. (2006). Autonomy and relatedness among Chinese sojourners and applicants: Conflictual or independent predictors of well-being and adjustment? *Motivation and Emotion*, 30, 273-282.
- Vansteenkiste, M., Niemiec, C. P. ve Soenens, B. (2010). The development of the five mini-theories of self-determination theory: An historical overview, emerging trends, and future directions. *The Decade Ahead: Theoretical Perspectives on Motivation and Achievement*, 16, 105-165.
- Vansteenkiste, M., Aelterman, N., De Muynck, G. J., Haerens, L., Patall, E. ve Reeve, J. (2018). Fostering personal meaning and self-relevance: A self-determination theory perspective on internalization. *The Journal of Experimental Education*, 86(1), 30-49.
- Vansteenkiste, M., Ryan, R. M., ve Soenens, B. (2020). Basic psychological need theory: Advancements, critical themes, and future directions. *Motivation and Emotion*, 44, 1-31.
- Vansteenkiste, M., Soenens, B. ve Ryan, R. M. (2023). Basic psychological needs theory: A conceptual and empirical review of key criteria. *The Oxford handbook of self-determination theory*, 84-123. The Oxford University Press

- Vansteenkiste, M., Zhou, M., Lens, W. ve Soenens, B. (2005). Experiences of autonomy and control among Chinese learners: Vitalizing or immobilizing?. *Journal of Educational Psychology*, 97(3), 468.
- Waterman, A. S. (1984). Identity formation: Discovery or creation?. *The Journal of Early Adolescence*, 4(4), 329-341.
- Weinstein, N. ve Ryan, R. M. (2010). When helping helps: autonomous motivation for prosocial behavior and its influence on well-being for the helper and recipient. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98(2), 222.
- Wheaton, B., Muthen, B., Alwin, D. F. ve Summers, G. F. (1977). Assessing reliability and stability in panel models. *Sociological Methodology*, 8, 84-136.
- Yang, Y., Guo, Z., Kou, Y. ve Liu, B. (2019). Linking self-compassion and prosocial behavior in adolescents: The mediating roles of relatedness and trust. *Child Indicators Research*, 12, 2035-2049.
- Yılmaz, F., ve Yılmaz, F. (2015). Ahlakî kimlik ölçeği Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(4), 111-134.